

NYELVMŰVELÉS

Fiatalok a nyelv fejlődéséről és fejlesztéséről

1. A probléma ró l. – A magyar nyelvművelés koncepciója, szakmai és társadalmi megítélése egyaránt változott az elmúlt években, évtizedekben (összefoglalások, dokumentumok: BALÁZS 1999., 2005.; KONTRA 2003a; KONTRA–SALY szerk. 1998.; SÁNDOR 2006.; MINYA 2005: 110–43). Értelemszerűen egyes nyelvváltozási tendenciák és nyelvi változatok megítélése is gyökeresen megváltozott.

A nyelvművelés hatását, szerepét és a nyelvhelyességi ismeretek közvetítésének az oktatásban való megjelenését sokan vizsgálták már. Rendszerint nyelvi hibajavító és feleletválasztó tesztek segítségével kutatták a beszélők normaismeretét, normatudatosságát (a kérdések legnagyobb része ilyen jellegű volt a Magyar nemzeti szociolingvisztikai vizsgálatban is; KONTRA 2003b: 52–7).

A jelen dolgozatban ismertetendő vizsgálat elsődleges célja nem egyes nyelvi változatok státuszának (preferált vagy stigmatizált voltának) feltérképezése volt. A középpontban egyes ifjúsági csoportok (gimnazisták, magyar szakos és nem magyar szakos egyetemisták, főiskolások) metanyelvi tudásának bizonyos szempontok szerinti megismerése állt.

A konstruktivista pedagógia szerint a pedagógiai folyamat tervezésében kiemelkedő szerepe van az előzetes ismeretek feltérképezésének (részletesen l. NAHALKA 2002: 50–90). Ez a megállapítás az iskolai tevékenységen kívül a tudományos ismeretterjesztésre, így a nyelvművelő tevékenységre is kiterjeszthető, hiszen a nyelvműveléssel foglalkozóknak tudniuk kell, hogy a célközönség milyen előzetes tudással ütköztet(het)i az újonnan megszerzett ismereteket.

Emellett azt is ismerniük kell, hogy a befogadók számára a nyelvműveléssel összefüggő kérdések közül mi jelent valódi problémát, mi számíthat érdeklődésre stb. PIERRE BOURDIEU a közvélemény-kutatással kapcsolatban írja: „a mögött az egyszerű tény mögött, hogy mindenkinek ugyanazt a kérdést teszik fel, az a hipotézis bújik meg, hogy létezik valamiféle közmegegyezés azt illetően, hogy mik is a problémák, vagyis [...] hogy mindenki egyetért abban, hogy milyen kérdéseket is érdemes egyáltalán feltenni” (BOURDIEU 1997: 136). A szerző cáfolja ezt a hipotézist. Igazát könnyű belátni: egy alkalmazott nyelvész teljesen más tudatossággal és más hozzáállással foglalkozik anyanyelvével, mint egy átlagos beszélő, ebből eredően problémái is mások. Ehhez hasonlóan a (nyelvi) viselkedését meghatározó referenciacsoportokat is másként választ(hat)ja meg. (Néhány elméleti vonatkozást bővebben kifejt SZABÓ 2007.) A bemutatandó vizsgálat is elsősorban azt célozta, milyen szerepe van az előzetes ismereteknek a nyelvhelyességgel és a nyelvműveléssel kapcsolatos attitűdök kialakulásában.

2. A z a n y a g g y ű j t é s r ől . – Az ismertetendő attitűdvizsgálat 2002 és 2004 között folyt gimnazisták és főiskolások, egyetemisták körében. A felsőoktatásban részt vevő hallgatókon belül külön csoportot képeztek azok, akiknek (egyik) szakja a magyar.

A vizsgálat gimnazistákra vonatkozó része a budapesti Karinthy Frigyes Gimnáziumban, a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban és a szegedi Deák Ferenc Gimnáziumban folyt. A három intézményben 50–50 gimnazista töltött ki kérdőívet. A főiskolások és az egyetemisták a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem és a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kara hallgatói közül kerültek ki. A három intézményben 50–50 magyar szakos és 50–50 nem magyar szakos töltött ki kérdőívet. A vizsgált intézményekben a kérdőíves gyűjtést követően interjúk is készültek. 9 gimnazista, 10 nem magyar szakos és 11 magyar szakos főiskolás, egyetemista válaszolt a kérdésekre. Az adatközlők kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy a diák, illetve hallgató már legalább 2-3 éve részt vegyen az adott képzési rendszerben.

A 450 kérdőív és a 30 tematikus interjú segít képet alkotni arról, hogy különböző nyelvjárási háttérű, eltérő háttértudású és különféle képzési rendszerben részt vevő fiatalok gondolkodása mennyiben hasonlít egymáshoz és miben tér el egymástól jelentősen.

a) A mellékletben csatolt kérdőív első feladatában a magyar nyelvvel, nyelvműveléssel kapcsolatos 23 kijelentésre kellett a válaszadónak reagálnia. Ezek a kijelentések a szerző megfogalmazásai. A heterogén fogalmazásmód a nyelvművelő szakirodalom egyes nézeteit, megfigyelt magyarórák szóhasználatát és előinterjúzások tanulságait tükrözi.

A válaszadónak sarkított, olykor szinte provokatív megfogalmazású kijelentésekkel kapcsolatban kellett választ adnia, mégpedig úgy, hogy megadott – szándékosan nem árnyalt – kategóriáknak megfelelően kellett vélekedését formálnia. A kijelentések nem tematikus vagy logikai csoportokban szerepelnek. Ez megakadályozza, hogy a válaszadó azonnal felismerje az egymásnak ellentmondó vagy egymással szoros kapcsolatban álló kijelentéseket, s ez mechanikusan befolyásolja öt ítéletalkotásában.

A válaszadónak be kellett jelölnie, hogy ismeri-e az olvasott vélekedést, és ha igen, hol találkozott vele. Az egyes kategóriák a nyelvi szocializációt döntően befolyásoló személyek, elemek: a T a n á r – a frontális oktatás tekintéllyel rendelkező, ismeretátadó személye; a C s a l á d – mely a szocializációban, az értékhierarchia és -struktúra kialakításában játszik kulcsszerepet; a szintén jelentős befolyással bíró kortárs csoport (V e l d e g y k o r ú), valamint az élet E g y é b szinterei (pl. televízió, rádió, újságok, könyvek, szervezett programok stb.). A válaszadók második teendője a megállapítással kapcsolatos saját vélemény (igenlés, részleges és teljes elutasítás) kinyilvánítása volt.

A kérdőív második feladatában arra kellett válaszolniuk a megkérdezetteknek, hogy beszéd közben kijavították-e már őket nyelvhasználatuk miatt. Fontos, hogy azonnali, nem önzérelt javításról van szó: ez a kijavításnak egy olyan fajtája, amely – különösen formális vagy formálisához közeli beszédsszituációkban – igen sértő lehet. A kérdőív harmadik feladata efféle javításokkal kapcsolatos véleményekre kérdezett rá: Ki és miért javította ki a válaszadót? Ő maga hogyan ítéli meg: a kifogásolt nyelvi viselkedés valóban szankcionálandó?

b) A kérdőíven szereplő állítások a következő tematikus csoportokba rendezhetők (a számozás a kérdőívet követi):

1. táblázat
Kérdéskörök

Tematikus csoportok	Kapcsolódó kijelentések
a magyar nyelv fenyegetettségének kérdése	1., 10., 4., 12.
a magyar nyelv fejlődésének, fejlesztésének kérdése	5., 16., 21., 13., 8., 2., 9., 11.
szubjektív beállítódások a nyelvhasználattal kapcsolatban	3., 7., 6., 17.
javaslatok hibás nyelvhasználat ellen	14., 23.
a nyelvművelés, nyelvi tervezés tudatos megítélése	15., 18., 22., 20., 19.

Az interjúk során ugyanez a tematika érvényesült, a súlypont azonban áttevődött a nyelvművelő tevékenységre és a beszéd közbeni nem önzérelt javítással kapcsolatos élményekre. A 2. táblázat az adatközlőket azonosítja (rövidítések: ELTE: Eötvös Loránd Tudományegyetem; PTE: Pécsi Tudományegyetem; SZTE: Szegedi Tudományegyetem):

2. táblázat
Adatközlők

Város	A képzés jellege és a képző intézmény	Adatközlők	
Budapest	gimnazista (Karinthy Frigyes Gimnázium)	14., 16., 17.	3 fő
	nem magyar szakos (ELTE)	01., 02., 11., 12.	4 fő
	magyar szakos (ELTE)	03., 04., 13., 15.	4 fő
Pécs	gimnazista (Leőwey Klára Gimnázium)	29., 30., 31	3 fő
	nem magyar szakos (PTE)	23., 24., 26.	3 fő
	magyar szakos (PTE)	22., 25., 27., 28.	4 fő
Szeged	gimnazista (Deák Ferenc Gimnázium)	19., 20., 21	3 fő
	nem magyar szakos (SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar)	05., 06., 10.	3 fő
	magyar szakos (SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar)	07., 08., 09.	3 fő
Összesen			30 fő

3. A d a t e l e m z é s . – A kitöltött kérdőívek egyenkénti, önmagukban történő elemzése a válaszadók számos önellentmondó nyilatkozatára világít rá: a megkérdezettek az esetek nagy részében nem ismerték föl az állítások közötti logikai kapcsolatokat, így egymással ellentétes kijelentésekkel kapcsolatban is ugyanazt az álláspontot képviselték. Ez arra enged következtetni, hogy e témáról nem gondolkodnak eléggé rendszerszerűen, nincsen kialakult nézetrendszerük.

Mindegyik, a kérdőívben érintett témakör esetében megfigyelhető, hogy rendszerint nagyobb a véleménynyilvánítók száma, mint az egyes kijelentéseket valamilyen forrásból már ismerőké. Ez azt jelenti, hogy a vélemények jelentős hányada teljesen spontán: nem a kijelentésben felvetett problémával kapcsolatban már hallott vélemény támogatása vagy cáfolata, hanem reflexszerű, vagyis alapját különböző előzetes ismeretek, beidegződések adják.

A vizsgálat minden fontosabb következtetésének ismertetésére jelen dolgozatban nincsen lehetőség. A dolgozat a nyelv fejlődésével, fejlesztésével kapcsolatos válszókat elemzi. Két további problémát külön közlemények fejtenek ki: 1. a nyelvművelés, nyelvi tervezés tudatos megítélése gimnazisták körében (SZABÓ 2006.); 2. tanári módszerek és tanulástípusok megjelenése a nyelvhelyességi szabályok megismerése során, az interjúk elemzésére építve (SZABÓ 2007.).

Mivel a vizsgálat nem reprezentatív mintavételen alapult, jelen dolgozat megállapításai nem az egyes régiókra vagy városokra, hanem az említett képző intézmények megkérdezett diákjainak véleményére vonatkoznak. Ennek ellenére – az egyszerűség kedvéért – az egyes vizsgált csoportokat városnév azonosítja. A következőkben a kérdőív kijelentéseit szögletes zárójelbe tett sorszámuk, az adatközlőket kurzíván szedett sorszámuk azonosítja (névelő nélkül, mintha a kijelentések/adatközlők nevével lenne dolgunk).

A jelen dolgozat szempontjából fontos kijelentésekkel kapcsolatban a számadatokat a <http://www.nytud.hu/oszt/lexi/sztp/vizsgalat/adattar.pdf> internetcímen lehet elérni. A dolgozat szövegében csupán az elemzések szempontjából legfontosabb százalékos adatokra történik utalás. (A száza-

lékos adatok egész számra lettek kerekítve. A források esetében a százalékos eloszlás csak dominanciát jelez, mivel egyszerre több forrást is megjelölhettek a válaszadók.)

a) A kijelentések általában nem tűntek idegennek a gimnazisták számára (kivéve [16] és [21]), a hallgatók közül pedig leginkább a szegedi főiskolások ismerték őket. Egyes esetekben ([5], [9], [16], [21]) a kijelentés ismertségének aránya nem éri el az 50%-ot: ilyenkor a válaszok óvatosan kezelendők. A legkevésbé [21] volt ismert, talán általános nyelvészeti dimenziója miatt. A véleménynyilvánítók aránya tehát messze meghaladta a kijelentéseket ismerőket: véleményt minden csoportban legalább 47-en mondtak, de jellemzőbb a 49–50 válaszadó.

b) A nyelvromlásnak képzetét ([5]) a gimnazisták körében Budapesten és Szegeden egyaránt a tanárok közvetítik leghangsúlyosabban. [16] esetében (ez a kijelentés [5] ellentéte) a tanári szerep Budapesten a legerősebb és Szegeden a legkisebb. Ez logikusnak tűnik, s azt tükrözi, hogy Szegeden nem közvetít egyenlő hangsúllyal két ellentmondásban lévő kijelentést a vizsgált iskola. A kijelentésekkel kapcsolatban a hallgatók esetében is hasonló tendenciával találkozunk. [5] esetében a szegedi magyar és nem magyar szakosok körében a legerősebb a tanári dominancia. A hallgatói vélemények azonban megoszlanak: míg a magyar szakosok 33%-a ért egyet [5]-tel, addig a nem magyar szakosoknál ez az arány 55%. Pécsen és Budapesten is kevésbé értenek egyet [5] tartalmával a magyar szakosok, mint a nem magyar szakosok. Ennek oka az lehet, hogy a magyar szakosok átfogóbb nyelvészeti tájékozottsággal rendelkeznek, s számos más szempontot is figyelembe vesznek ítéletalkotáskor: számukra kevésbé fontos a tanári tekintély (hasonló esetek e szempontból: [16], [2]). A legkevésbé a budapesti magyar szakosok tartják igaznak [5]-öt, és itt is találjuk a legtöbb tagadót. A kijelentéssel is ők találkoztak előzetesen a legtöbben.

[5] jellemzően laikus vélekedésnek tűnik, amennyiben a nyelv strukturális romlására vonatkozik (ilyen jelenségről ugyanis nem tud a nyelvtudomány). Ugyanakkor elképzelhető – bár az interjúk ezt a feltételezést nem erősítik meg eléggé –, hogy a válaszadók az anyanyelvhasználat funkcionális visszaszorulására, a beszélők nyelvvesztésére is gondolhattak, amikor „a nyelv romlásának” kérdésére reagáltak. Az összes vizsgált csoport esetében számolni kell a család és a kortárs csoport közvetítő hatásával (legerősebben Budapesten), a média kiemelkedő szerepe mellett. Az interjúalanyok nyilatkozatai közül a legjellemzőbbeknek a következők számítanak: „semmiképpen nem fogalmazhatunk meg értékítéletet, mert a nyelv változása szükségszerű” (27.); „amíg egy nyelv képes változni, addig az a nyelv él” (26.). Emellett voltak, akik láttak romlást a magyar nyelv életében, de szerintük sem az egész nyelv állapota romlik: a legnagyobb veszélyt az idegen nyelvek hatásában, az egyre gyorsabb, hadaró beszédben, a szókincs „elszürkülésében” látták. A nyelvek romlásával kapcsolatban felszínre került egy igen archaikusnak és laikusnak nevezhető feltételezés is egy pécsi magyar szakos hallgató nyilatkozatában. Ő nem egy nyelv életén belül feltételezett romlást, hanem az egymásból levezethető rokonnyelvek viszonylatában: „a régebbi, archaikus nyelvekhez képest a mai nyelvek vagy azok leánynyelvei már nem olyan összetettek, nem olyan minőségűek, [...] ez [...] lesüllyedés, értéktelenedés” (28.). Az archaikus nyelvek közé 28. szerint a szanszkrit, a latin, a görög tartozik. Ezt a képzetet bizonyosan nem a formális egyetemi oktatás alakította ki benne: az adatközlő folyamatosan hivatkozott funkcionális szempontokra és a már elvégzett finnugor stúdiumokra. Egyes olvasmányélményei és a szakján tanult ismeretek egymástól függetlenül vannak jelen gondolkodásában: az interjúalanyok közül az ő gondolkodása nevezhető a legkevésbé rendszerszerűnek.

c) A komoly veszélyérzetet elutasító és az önszabályozást hirdető kijelentéseket ([16], [21]) a gimnazisták közül legtöbben a pécsiek támogatták. A főiskolai, egyetemi hallgatók közül [16]-tal leginkább a budapesti magyar szakosok találkoztak tanári közlésként, legkevésbé a szegedi nem magyar szakosok. A kortárs csoport szerepe a budapesti magyar szakosoknál a legnagyobb, [16] tehát beszélgetések, viták tárgya lehet. E kettős forrás, egy formális és egy informális presztízzsel rendelkező csoport dominanciája is hozzájárulhat ahhoz, hogy [16]-tal sokan (54%) értenek egyet a budapesti magyar szakosok közül.

A főiskolai, egyetemi hallgatók körében [21] kevésbé ismert kijelentés volt, ezért a válaszok elemzését óvatosan kell végezni. Bár a kijelentéssel kevesen találkoztak a kérdőív kitöltése előtt, véleményyt szinte mindenki nyilvánított. Legelfogadóbban a budapesti magyar szakosok viszonyultak [21]-hez, a legelutasítóbbak a szegedi nem magyar szakosok voltak. Példa az utóbbi csoportból: „Muszáj valakinek megvédeni a nyelvet [...] mindenféle behatástól.” (05.).

d) A szegedi Deák Gimnáziumban a magyar nyelv ápolásának, megvédésének ([13] és [8]) és az idegen nyelvek, szavak elleni fellépésnek ([9], [11]) esetében erősen domináns a tanári közlés. Ez arra utal, hogy a szegedi gimnazistákat érő tanári hatás erősebben hangsúlyozza a nyelvvel kapcsolatos aggodalmat ([5], [13], [8], [9], [11]), mint az önszabályozásba vetett megnyugtató bizalom képzetét ([16], [21]). Mivel a szegedi gimnazisták esetében [5], [13], [8] és [11] fogadtatása a vélemények szempontjából is nagyon hasonló (minden esetben jóval 50% feletti egyetértés és 10% alatti tagadás 98–100% közötti véleménynyilvánítási arány mellett), az adatok azt mutatják, hogy a szegedi gimnazisták azzal értettek egyet leginkább, hogy a magyar nyelv romlik, védelemre szorul, meg kell védeni a rontó hatásoktól, melyek egyike az, hogy az idegen szavak beáramlanak nyelvünkbe. A z i d e g e n n y e l v e k k e l k a p c s o l a t b a n azonban nem nagy a válaszadók félelme. Ez a szegedi gimnazisták idegennyelv-tudásából eredhet, és abból, hogy [9]-et az erős tanári dominancia ellenére is egyértelműen cáfolták, és [2] fogadtatása is viszonylag közömbös maradt.

Ezt a jelenséget érdemes megvizsgálni a másik két gimnázium diákjainál is. A budapesti gimnazisták esetében egyes kijelentésekkel kapcsolatban megfigyelhető, hogy ahol a tanári közlés aránya megközelíti a 40%-ot, a diákok egyetértése 40% fölötti értékre emelkedik ([5], [13], [8]), míg ahol nem ilyen erős a tanári közlés, ott 30%-ra vagy az alá esik ([16], [21], [2]), és e kijelentések esetében csekély a határozott nemmel válaszolók száma. Ez bizonytalanságra utal és a tanári tekintély egyértelmű elfogadását jelenti, azonban ez a tendencia nem érvényes, amint megjelenik az idegen nyelvek ártalmas szerepének gondolatköre ([9] és [11]): 40% feletti tanári közlésarány ellenére is jóval 20% alá esik az egyetértők aránya, és megnő a határozott nemmel válaszolóké. Ez azzal magyarázható, hogy a Karinthy Gimnáziumban angol–magyar és német–magyar két tannyelvű oktatás van, és a nyelvismeretből eredő magabiztosság megkérdőjelezi az idegen nyelvekben veszélyt látó tanári nézőpont hitelességét. Hasonló jelenséget tükröznek az adatok Pécssett is.

e) Az összes vizsgált csoportban megfigyelhető, hogy a nyelv védelmének szükségességét hangsúlyozó [13] terjedésében a kortárscsoport és a család szerepe nem elhanyagolható, s e két forrás közül általában a család szerepe a fontosabb. A véleménnyel a pécsi magyar szakosok értettek egyet a leginkább. A védelem, ápolás szükségességének vállalása azonban nem feltételezi a romlás képzetének elfogadását, hiszen Pécssett [5] támogatottsága csekély, tagadása jelentős mértékű volt (1. fent). Eltérő a kép Szegeden, ahol a védelem fontosságának hangsúlyozása együtt jár a magyar nyelv romlásának tudatával, s az ápolás itt inkább harcot jelenthet (1. fent [5] fogadtatását). Ennek az eredménynek ellentmondani látszik, hogy a szegedi adatközlők körében a szóbeli beszámolókból nem található átlagon felüli veszélyérzetet. Az azonban feltűnő, hogy a nyelvművelőknek itt a legnagyobb a presztízse; elképzelhető tehát, hogy a veszélyérzet tőlük került a megkérdezettek gondolkodásába.

f) A kérdőívek elemzése megmutatja, hogy a megkérdezett hallgatók szerint m i k l e h e t n e k a m a g y a r n y e l v r e á r t a l m a s , r o n t ó h a t á s o k . [8]-at [9]-cel és [11]-gyel összehasonlítva elmondható, hogy alacsony-közepes (Szegeden kiemelkedő) mértékben ismert az az elképzelés, hogy az idegen nyelvek, idegen szavak vannak veszélyes hatással a magyarra, s ennek terjesztésében főként a média és a tanárok játszanak szerepet. A hallgatók azonban nem osztják egyértelműen ezt a nézetet: [9] fogadtatása az összes főiskolás és egyetemista csoportban döntően közömbös vagy elutasító (leginkább Budapesten). Ha azonban a kijelentésben az idegen nyelvek hatása a lexikonra tett hatásra konkretizálódik, csak a budapesti válaszadók őrzik meg elutasító álláspontjukat, Pécssett és Szegeden viszont jelentősen megnő a [11]-gyel egyetértők aránya. A kijelentés legjobban a pécsi nem magyar szakosokat osztotta meg.

4. Beszélgetések a magyar nyelv változásáról. – Az ellenőrző interjúként készült felvételek anyaga önmagában is alkalmas az elemzésre. Az alábbiakban a legfontosabb elképzelések összefoglalása olvasható.

a) A Karinthy Gimnáziumban egyik diák sem fejezte ki a nyelv egyértelműről a képzetét, inkább amellel érveltek, hogy bár bizonyos elemeiben – például a szleng terjedésében – a nyelv veszít pontosságából, sok tekintetben javul, gazdagodik is. Többen (14., 16.) úgy érezték, az idegen nyelvekből átvett szavak még segítenek is a nyelven, főleg a szaktudományok területén könnyítik meg a nemzetközi kommunikációt. Gondolkodásuk tehát kevésbé anyanyelvhez kötött: látásmódjuk globálisabb, s emögött a két tannyelvű képzési rendszer hatását láthatjuk. Pécssett találni olyan adatközlőt, aki azért látja a sztenderdebbé válásban a nyelvhasználat javulását, mert élete során sokszor okoztak neki megértési nehézséget egyes területek tájszavai (30.); az ő családja nagyon szétszóródott a magyar nyelvterületen és sok tájszót nem értenek, ha összegyűlnek).

A pécsi 31. csak társadalmi rétegenként vizsgálva tartja elképzelhetőnek a kérdés kutatását, a nyelv egészének állapotáról nyilatkozni szerinte túlzott általánosítás. Úgy érzi, a nyelvművelők nem elég nyitottak a nyelv állapotának változásával kapcsolatban, és a valóságtól elszigetelt döntéseket hoznak: „kell hallgatni a nyelvészeknek a nép szavára úgymond, tehát hogyha valamit úgy használunk már nem tudom, mióta – pl. itt van [...] évek óta ez a *de viszont*-probléma –, szerintem egy idő után engedni kell ilyen bevett fordulatoknak”. A „nép szavát” szerinte utcai riportokból, interjúkból, tévéműsorokból ismerhetnék meg a nyelvművelők, és ilyen jellegű források ismeretében hozhatnák meg döntéseiket. (31. tehát a hagyományos nyelvművelés ellentétére, a nyelvíretegződés-vizsgálatokra épülő, szociolingvisztikai megalapozottságú nyelvművelő koncepcióra voksol.)

b) Az interjúkban a szó leggyakrabban a *szókészletbeli változásokról* terelődött. Az adatközlők egyik vizsgált csoportban sem fogalmaztak meg erős félelmeket. Az innovációk iránt a legfogékonyabbaknak a pécsi adatközlők bizonyultak. Pécsi egyetemistákra jellemző vélemények (nincsen eltérés a magyar és a nem magyar szakosok között): „nem ez az első eset, amikor valamilyen más nyelv hat a magyarra” (25.); „[a nyelv mindig] az adott valóságot [tükrözi, ezért] ha olyan a világunk, hogy szükségünk van ezekre a szavakra, akkor használjuk ezeket, ha tetszik, ha nem” (27.); „francia szakosként tudom, hogy elég sok elhalt kísérlet volt a franciában, hogy az angol szavakat [...] a megfelelő francia szavakkal helyettesítsék. Ezek nem szoktak bejönni” (23.). Többen megkülönböztették az idegen szavak formális és informális helyzetben való használatát: „A mindennapi beszédben általában nem [használok idegen szavakat, de] természetesen kollokviumon, vagy ha dolgozatot kell beadni, akkor elvárás, hogy használjam az illető szaknak a nyelvét” (22.). Az adatközlők szerint az idegen szavak használoinak nincs mindig nagyobb presztízszük, annak ellenére, hogy sokan tekintély-növelő szándékkal használják őket: „Mikor az egyetemet elkezdtem, akkor az volt a szokás nálunk, hogy nagyon sok mindent külföldi szóval helyettesítettünk, de negyed-ötödévesen erre rádöbben az ember, hogy viccnek jó” (26.); „van egy évfolyamtársam, aki teletűzdeli a beszédét szakszavakkal és egyszerűen nem értem, hogy mire akar következtetni” (15.). A hallgatók általában az angol nyelv hatásával kapcsolatban fogalmazták meg véleményüket, egy Erdélyben élő adatközlő azonban a román és a magyar nyelv – szerinte aggasztóbb – együttélésére világított rá: „hivatalos nyelven sokszor csak a román kifejezést ismerjük, én magam is” (15.).

Szegeden jellemzőbb az idegen szavakkal szembeni fenntartás: „[...] jelent veszélyt, mert átveszünk ezeket az angol szókapcsolatokat, szóhasználatokat, ugyanúgy kezdünk már beszélni. [...] A nagymamámól kiindulva: nem értik, hogy mit jelent [egy felirat], hogy mit lehet ott venni” (05.); „[nem tetszik az angol térhódítása], én ráadásul németet meg franciát tanultam” (08.). A félelmek közötti között tehát feltűnik a generációk eltérő művelődésszerkezete és az is, hogy nyelvi hátrányt érez az, aki nem tanult angolul. Ezzel szemben többen is megjegyezték, hogy egyes nemzetközi szavak lefordítása nem hasznos, gátolja a nemzetközi integrálódást: „vannak ezek a műveltségyszavak, amiket felesleges lefordítani” (13.).

Az idegen nyelvi hatásokkal kapcsolatban szerkezeti változások is szóba kerültek. Egy hallgató a germanizmusok említését követően jegyezte meg: „a magyar nyelv annyira különleges nyelv, ami a környékünkön nincsen sehol. [...] nem értem, [...] miért rendeljük alá a nyelvünket ennyire más nyelvek hatásának. Nem azokkal a változásokkal van főleg probléma, amik a nyelvünkön belül zajl[anak], hanem amik kívülről érintik. [...] elképzelhető olyan eset, hogy a magyar az teljesen megváltozik, de én ebből a szempontból optimista vagyok” (13.). Egy németül magas, de angolul kezdő szinten tudó szegedi gimnazista véleményét jelentősen befolyásolták nyelvi ismeretei: „Attól függ, hogy milyen szerkezetekről beszélünk. Ha az angolból átvett szerkezetekről, akkor ez romlás” (21.). Más azt fejtette ki, hogy a nyelv szerkezete változik meg utoljára, de volt olyan adatközlő, aki szerint „Ezzel nem érdemes foglalkozni, mert még rosszul angolul beszélni is kevesen tudnak” (02.): a skandináv országok példáját hozta fel, ahol szerinte mindenki megmaradt anyanyelve mellett, annak ellenére, hogy az idegennyelv-tudás jóval általánosabb, mint Magyarországon.

c) A nyelvjáráások különbözősége az adatközlők szerint nem okoz problémát a megértésben (kivétel: 30.). Az interjúalanyok szinte egyáltalán nem találkoztak határon túli magyar beszélővel, így nem tudták megítélni azt a kérdést, hogy a magyar nyelv különfejlődése jelentene-e problémát. Általában megalapozatlannak találták azt a felvetést, hogy a határon túli magyarok nyelve egy idő után nehezen érthetővé válhat az anyaországiak számára: „Nem hallottam még ilyen esetről, de ehhez hosszú idő kellene, hogy annyira el tudna változni az általuk használt nyelv a magyartól, hogy ne értenék meg egymást. Talán szerintem ez nem is annyira reális, [...] mert ők is a magyart használják, egy-két idegen szót belevesznek, de alapvetően [a nyelvük] érthető lesz szerintem mindig” (29.).

d) Egy nagyobb szabású nyelvújító mozgalom szükségességével kapcsolatban a megkérdezettek általában a média szerepét emelték ki: szervezett nyelvújítási mozgalom helyett „egyfajta nyelvi igényesség [kellene a médiában,] korrekt beszédmód reggel 4-től este 10-ig” (27.). Ahhoz azonban, hogy ez a hatás valóban érvényesüljön, a beszélőközösség aktivitására van szükség: „[az kell egy új szó meghonosodásához,] hogy sokan kezdjék el használni. Hogyha egy kisebb csoport azt mondja, hogy márpedig van egy ilyen szó, és ezt most alkottuk, és ők most ezt használják [...] hűszan, attól még ez nem jelenik meg a nyelvben” (22.). Az új szavakat tehát hiába teszik közzé szólisták, jegyzékek formájában: a fiatalok rendszerint nem találkoztak ezzel a megoldással, így hatást sem gyakoroltak rájuk. A szómagyarázások – mint a többször emlegetett *számítógép* – általában a barátok vagy a média szóhasználatából kerültek a szókincsükbe. Emellett természetesen nem elhanyagolható a magyartanárok véleményközlő és -befolyásoló hatása: ezt is többen kiemelték, egyes főiskolai hallgatók mint magukra is vonatkoztatható, személyes feladatot: „mi magyar szakosok vagyunk, nekünk kell tanítanunk” (07.). Az adatközlők legnagyobbbrészt Kazinczy és mozgalma hatását említették, jelentős tekintéllyel rendelkezett azonban a sportnyelvújítás is. Ezzel kapcsolatban 02. megjegyezte, hogy ennek részleges sikere nem egyedül a nyelvművelőknek köszönhető, hanem inkább a beszélőközösségnek és a nyelv organikus változásának: „egy ideig vegyesen szerepelt a két alak [ti. a *corner* és a *szöglet*], [majd] a nyelv kitermelte magának, hogy a *szöglet* az egy megfelelő kifejezés”. Egy szegedi gimnazista úgy látta: az emberek nem a nyelvművelők, inkább a médiaszereplők által közvetített nyelvhasználatot követik: „[...] egy új nyelvújításhoz hasonló folyamatról van szó? [Akkor lehetséges, ha] megteremtik ennek a megfelelő sajtóviasszhangját. Mindig az ő felelősségüket látom vezetőnek” (21.).

Nem lehet véletlen, hogy a nyelvművelő szakirodalom által hivatkozott két legnagyobb hatású előkép, Kazinczy mozgalma és a sportnyelvújítás említése viszonylag gyakorinak nevezhető. Ennek háttérben gimnáziumi vagy egyetemi tanulmányok állnak.

5. Összegzés. – Gyakran kimutatható lényeges különbség a gimnazisták, a nem magyar szakosok és a magyar szakosok véleménye között, s ennek oka leginkább az eltérő iskolai tapasztalatokban keresendő. Különösen szembeűnik az eltérés a két tannyelvű és a nem két tannyelvű képzésben részt vevő gimnazisták válaszainak összevetésekor. Részben a kijelentések előzetes

ismertségében és az idegen nyelvekhez való hozzáállásban lehet különbségeket találni. A főiskolások, egyetemisták esetében is kimutatható markáns eltérés. Leegyszerűsítésekkel ez azt jelenti, hogy a budapesti és a pécsi hallgatók megközelítése a deskriptív, a szegedieké a preskriptív felfogáshoz állt közelebb. A hagyományos nyelvművelés szemléletének elfogadása, a beavatkozás szükségességének kiemelése is inkább a szegedi főiskolásokra volt jellemző. A szegedi hallgatók esetében nem szabad megfedkezni arról, hogy a főiskolai tanárképzés más szemléletű, mint az egyetemi bölcsész- és tanárképzés (emellett a képzésből kikerülő tanárok teljesen más korosztályt tanítanak, így leendő feladataik is mások).

A magyar nyelv változásának megítélésében más tényezők is szerepet játszanak. Az adatokat nagy általánosságban elemezve elmondható, hogy a nyelvművelők – és a hagyományos nyelvművelés által közvetített gondolatok – tekintélye Szegeden a legnagyobb, Budapesten és Pécsen jóval kisebb. Ebben a saját anyanyelv változathoz való viszony is szerepet játszhat. Az interjúkban Szegeden jóval nagyobb volt a nyelvjárásiasság reflektáltsága, mint Budapesten vagy Pécsen. Jogosnak tűnik megvizsgálni, hogy a szegedi válaszadók esetében hiperkorrekcióval találkozunk-e. Vajon igaz-e az a hipotézis, hogy akinek az anyanyelvjárása távolabb áll a sztenderdtől és ezért nyelvi szocializációja és formális képzése során többször találkozott annak stigmatizálásával/javításával, az könnyebben azonosulhat azzal a nézettel, hogy az emberek nyelvhasználata egységesítendő, mint az, akinek anyanyelvjárása sztenderdközelit? Illetőleg fordítva: akinek anyanyelvjárása közelebb áll a sztenderdhez és ezért kevés alkalommal korrigálták/bélyegezték meg, az toleránsabb-e a nyelvi variációk iránt? A hiperkorrekt viselkedést tehát nemcsak a nyelvi produkció szintjén érdemes tovább kutatni (hibajavító tesztekkel), hanem a metanyelvi kogníció szintjén is (hiedelem- és tudásstruktúrát felmérő vizsgálatokkal).

Melléklet

KÉRDŐÍV A NYELVMŰVELÉSSSEL KAPCSOLATOS VÉLEKEDÉSEKRŐL

Nem: férfi / nő	Születési év:	Sorszám:	Középiskola/egyetem
Lakóhely: község / város / Budapest		Tagozat / szak, évfolyam:	

1. A következőkben a magyar nyelvvel, nyelvműveléssel kapcsolatos kijelentéseket olvashatsz. Kérlek, ikszeld be, milyen forrásból értesültél vagy nem értesültél róluk. A kérdésnek ebben a felében az „egyéb” kategóriába a tévé, rádió, újság, könyv stb. tartozik. Itt több választ is megadhatsz. Ezen kívül a véleményedre is kíváncsi vagyok: mennyire tartod helyesnek ezeket az állításokat? Itt kérlek, csak egy választ jelölj meg! Fontos, hogy ebben a kérdőívben nincsenek „jó” vagy „rossz” válaszok, a cél az, hogy tapasztalataidról, véleményedről képet alkothassak. Köszönöm, hogy segítesz a dolgozatomhoz szükséges adatok megadásával!

	Találkoztál a kijelentéssel? Hol?				Egyetértesz?		
	Tanár	Családtag	Veled egykorú	Egyéb	Igen	Részben	Nem
1. A magyar nyelv léte veszélyben van.							
2. Új nyelvújításra: a tudományos és közéleti kifejezések magyarártására van szükség.							

3. Régi bemondóink, színészeink nyelvezete, kiejtése szebb volt a maiakénál.							
4. A magyar nyelv nincs nagyobb válságban, mint bármikor korábban.							
5. A magyar nyelv romlik.							
6. A mai fiatalok gondatlanul, oda nem figyelve beszélnek a mindennapokban.							
7. Régi íróink, költőink nyelve a mainál szebb volt.							
8. A magyar nyelvet meg kell óvni a rontó hatásoktól.							
9. Az idegen nyelvek rossz hatással vannak a magyarra.							
10. A magyar nyelv helyzete válságos és beavatkozást igényel.							
11. Nagyon veszélyezteti a magyar nyelvet, ha sok idegen szó honosodik meg benne.							
12. A magyar nyelv saját maga oldja meg átmeneti nehézségeit.							
13. A magyar nyelv védelemre, ápolásra szorul.							
14. Az idegen nyelvek hatására keletkezett szerkezetek, szóösszetételek magyartalanok, ezért kerülni kell őket.							
15. A nyelvművelés tudománytalan, kártékony tevékenység.							
16. A magyar nyelv csak változik, nem kell különös bajtól félni.							
17. A televízió, a rádió, az újságírás romlott, nem tiszta nyelvet használ.							
18. A nyelvművelés tudományos alapon segít jobbá tenni nyelvünket.							
19. Nyelvtörvényekkel, rendeletekkel hatékonyan javítható a magyar nyelv állapota							
20. Az emberek nyelvhasználatát a nyelvművelő írárok, műsorok jó irányba terelik.							
21. Minden nyelv magát szabályozza és tisztítja, így a magyar is.							
22. A nyelvművelés feladata az ismeretterjesztés, a nyelvi gondolkodás fejlesztése.							
23. Sok logikátlanság van az emberek nyelvhasználatában, ezeket javítani kell.							

2. Volt-e olyan élményed, hogy beszéd közben beszélgetőtársad félbeszakított és kijavított, ha nyelvi hibát vett észre? Kérlek, húzd alá a megfelelő választ! Igen / Nem

